

KAPİTALİZM'İN DOĞUŞU

KAPİTALİZM'İN DOĞUŞU

Ortaya Çıkışından XX. Yüzyıla Kadar; Mücadelesi ve Paradigmaları

Emrah BOZKURT*

Özet

Avrupa'nın Karanlık Ortaçağı olarak adlandırılan döneminde yaşanan bilimsel, fikirsel gelişmeler ile kilisenin skolastik düşüncesinden ve feodal sistemden kurtulmaya çalışan Avrupa toplumu, siyasi ve fikri olarak birçok inkılap yaşamıştır. Yeni buldukları kıtaların zenginliklerinin sömürülmesi, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi ve sair yaşanan inkılaplar süresince feodal/kapalı ekonomiden, pazar ekonomisine ve sonrasında ticari ve sanayi olmak üzere kapitalizm ekonomisine geçmiştir. XIX. yüzyıl ve sonrasında zirveye ulaşan kapitalist yapı, kaynak ve pazar arayışı sonucunda emperyalizmi aktif olarak kullanmaya başlamıştır. İç ve dış sömürgeciliğe, işçi sınıfının kapitalist sistemde ezilmesine karşı tepki olarak çıkan sosyalizm ve onun radikal boyutu olan komünizm akımı başlangıçta fabrika işçilerinin haklarını savunuyor olsa da ilerleyen yıllarda davasını kapitalist sisteme karşı yürütmüştür. Sosyalizmi, sistemleştirilerek siyasi harekete çeviren Karl Marx ve Friedrich Engels'ten öncede mevcut olmasına rağmen etkinliğinden bahsetmek pek mümkün değildir; öncesinde yapılan faaliyetler küçük ve lokal kalmış, ütopya olarak değerlendirilmiştir. Sosyalizm, 1848'e kadar bireyciliğin karşıtı olarak biliniyor olsa da bu tarihten sonra insan haklarının ekonomik ve sosyal yaşantısını da içine alan yeni bir toplum düzeni olarak ortaya çıkmıştır. Biz makalemizde kapitalizmin ortaya çıkışından XX. yüzyıla kadar olan sürecini; ağırlıklı olarak fikirsel alt yapısını, modellerini ve ona karşı gösterilen tepkileri işlemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Kapitalizm, Burjuvazi, Proletarya, Emperyalizm, Sosyalizm, Komünizm, Merkantilizm, Liberalizm, Şirketokrasi, Paraizm.

*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, I. öğretim, III. Sınıf, 340672'nolu öğrencisi.

GİRİŞ

Son iki yüzyıldır dünyamızda önemli fikirsel değişiklikler yaşanmaktadır, bu fikirsel değişiklikler büyük hareketleri de beraberinde getirmiştir. İnsanın özgürlük mücadelesi, toplumsal çevreyi denetim altına alma girişimleri tarihte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Bu süreçte ortaya atılan bazı fikir sistemleri ise büyük tartışmalar ve çatışmalar yaratmıştır. Nitekim; devlet, iktidar, toplum, eşitlik, insan hakları ve özgürlükleri bağlamında tartışılan kavramların yarattığı sorunlar güncelliğini yitirmemiştir ve yitirecek gibi de görünmemektedir. Bu kavramların en önemli olanlarından bazıları ise, 'Kapitalizm' ve ona tepki olarak yükselen 'Sosyalizm'dir.

Avrupa'nın Karanlık Ortaçağ'ında bulunan feodalizm düzeninin çözülmesinin akabinde ortaya çıkan kapitalizm; işçi sınıfını ve toplumun diğer çalışan kesimlerini sefaletle sürüklenmelerine neden olmuştur. Sosyalizm, toplumsal çöküntünün giderilmesi ve yeni bir dünya düzeni kurmak için, kapitalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Karl Marx ve Friedrich Engels'e kadar sosyalizm'den bahsetmek mümkündür, ancak bu fikir paradigmaları ütopya olarak değerlendirilmektedir. Hatta mevzubahis şahıslar öncesinde ütopya olarak değerlendirilen paradigma, uygulamaya konulmuş, fakat başarılı olunamamıştır. Mevzubahis şahısların bu düşünceleri sistemleştirmesi ve siyasal bir hareket olarak toplum önüne çıkartması sosyalizm ve kapitalizm arasında amansız bir mücadele yaşanmasına sahne olmuştur.

Sosyalizm ve Kapitalizm kavramlarının ortaya çıkışının incelenmesi, paradigmalarının bilinmesi, günümüzde ki siyasal olayların da anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Kapitalizm ve Sosyalizm'in iyi anlaşılabilmesi için dönemin Avrupa'sında ki gelişmelerin fikirsel yapısını ve gelişim sürecinin tahlil edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu çerçevede biz makalemizde kapitalizmin XX. yüzyıla kadar olan sürecini konu edineceğiz. Özellikle bu süreçte kapitalizm'in çıkışı ve gelişmesini sağlayan burjuva sınıfının Avrupa'daki etkin rolünden bahsedeceğiz ki birçok hareketin arkasında bu sınıfın bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, Sanayi Devrimi ve gelişim sürecine de genel olarak değinecek asıl konumuz olan kapitalizme giriş yapacağız.

1. Avrupa'nın Genel Durumu

XV. ve XVI. yüzyıllarda bilinen dünyanın ticaret yollarına Müslümanların hakim olması Avrupalıları zor durumda bırakmaktaydı. Aynı dönemlerde deniz yolculuğu için kullanılan araçların geliştirilmesi ve kilisenin dünya bir tepsidir, uzun mesafe deniz yolculuğunun yapılamayacağı iddiasına karşı yuvarlak olduğunun ortaya atılması ve

akabinde korsan ve macera severleri deniz aşırı yolcululara, yeni ticaret yolları bulmaya itmiştir. Nitekim buldukları yeni kıtaların zenginliklerini kendi ülkelerine taşımaya ve o bölgelerde kolonileşmeye başlamışlardır. Bu koloniler, merkezi Avrupa'da olan dünyaya yayılmış imparatorluklar haline dönüştü. XVI. yüzyılda ekonomik bir teori olan merkantilizm'in uygulanması da Avrupa'nın refahını yükseltmişti.

İtalya şehir devletlerinin ticaretle uğraşması ve oranın diğer bölgelere göre daha refah durumunda olması fikirsel düşüncelerin aktifliğini sağlamıştı. Rönesans'ın ortaya çıkışı da aynı bölgede meydana gelmişti, bu fikirsel hareketleri, ticaretten zenginleşen burjuva sınıfı içerisindeki sanat sever Mesen grubunun desteklemesi ile sanatla birlikte fikirsel gelişme kendisine taban bulmuştu. Avrupa'nın İtalya dışında kalan bölgelerinde kapalı ekonomi olarak tabir edilen feodalite sistemi aktif olarak devam etmekteydi. Feodal beylerin, Kralların zayıf otoritelerinden yararlanarak kendilerine oluşturdukları bu sistemde, kendilerine ait şatolarda çalıştırdıkları serfler üzerinden yürütmekteydiler. Bu dönemin özelliği, üretimin toprağa bağlı yani tarımsal olmasıydı ve feodal beylerin artı değere el koymalarıydı. Tüm zenginliğin topraktan kaynaklandığına inanan fizyokratlar¹ da aslında kapitalistti.²

Burjuvalar, feodal sistemi yıkmayı başarmışlardı, aslında tamamıyla kendilerine toplumda statü edinme aşamasında bunu becermişlerdi. Otoritelerini tekrar kurmaya çalışan kralların yanında, onlara destek olarak feodal beylere karşı mücadeleye giriştiler. Burjuva bunu daha sonra cumhuriyetçilerin yanında yer alarak krallara karşıda uygulamıştır. Bu şekilde hareket etmesinin asıl sebebi otorite altında, devletin ekonomiye müdahalesi durumunda amaçladığı zenginliğe sahip olamayacağı, toplumda ki statüsünün ve talep ettiği hakların tanınması gerçeğidir. Fakat kapitalizm sistemi devletle özdeşleştiğinde, devlet olduğunda başarılı olabilir.³ Burada burjuvanın mücadele ettiği mutlak otoritedir; bu yüzden 1215 Magna Carta ile başlayan liberalleşme yani anayasa ile mutlak otorite olan kralın yetkilerinin sınırlandırılması gibi hareketler meydana gelmiştir. Magna Carta, demokrasi olarak da değerlendirilmektedir ancak biz buna katılmamaktayız. O sadece burjuvanın verdiği vergilerin karşılığında hak talep etmesi ve verilen vergilerin nerelere harcandığının hesabını istemesinin talebi olarak değerlendiriyoruz.

Rönesans ile yeşeren yeni fikir akımları peşinden reform hareketini getirdi. Bu dönemde toprak üzerinde ne kadar feodal beylerin

¹ Fizyokrasi, insan toplumlarının tabii kanunla ya da doğal haklar ile yönetilmesi, tarım üretimi ise düşünce sistemlerinin merkezini oluşturur.

² Fizyokratlar kapitalistti teorisi için Bkz.: Oğuz Bal, "Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam", Kocaeli 2011, s.4.

³ Fernand Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, İstanbul 2015, s.62.

hakimiyetinden bahsediyor olsak da dönemin topraklarının yaklaşık 4/3'i kilisenin elindeydi. Kilise, çeşitli uygulamalarıyla toplumu sömürmekteydi. Bu inançlara ve kilisenin toplum üzerindeki sömürüsüne karşı Martin Luther'in başlattığı reform hareketi Katolik mezhebinin karşında Protestanlık mezhebini oluşturdu. Protestanlık ile dinde yapılan yeniliklerden sonra özellikle Calvinist kollarının özelliklerinden dolayı Max Weber, kapitalizmin Protestanlığın daha doğrusu püritenliğin ürünü olduğunu dile getirmiştir.⁴

İngiltere ve Fransa arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşlarının ardından, İngiltere galip çıkmıştı ancak ekonomik olarak yıpranmıştı. İngiltere'nin bu ekonomik bunalımını Amerika'daki kolonilerden çıkartmaya çalışması neticesinde Amerika'da bulunan on üç koloni de huzursuzluk meydana getirmişti. 1774'te isyan eden bu koloniler Amerikan bağımsızlık savaşını ve 1776'da ise bağımsızlığını ilan etmişti. Bu bağımsızlık mücadelesi ve bu esnada yayınlanan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız Devrimini de etkilemiştir. Bu dönemde ortaya atılan fikirler toplumu ciddi derecede etkilemişti ve Fransa'da üçüncü sınıf⁵ olarak nitelendirilen halk bütün yükün kendisinde olduğunu, her şeyin kendileri olduğunu ancak hiçbir haktan yararlanmadığını ileri sürerek bir devrim hareketine başlamıştı. Bu kitlede başı çekenler ise feodal sistemde kralın yanında olan şimdi ise krala karşı cumhuriyetçilerin yanında yer alan burjuvaziydi. Gerçekte Fransız Devrimi, halk devrimi değil burjuva devrimiydi. Neticede Fransız Devrimi sonrasında gelişen yeni fikir akımları iktisadi alanda da liberal ekonomi düşüncesini, siyasi alanda ise nasyonalizmi getirmişti. Devrim sırasında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ulusalcılığı da kapsamaktaydı. Devrim esnasında ulusalcılar amaçlarının özgürlük için zulme karşı mücadele olduğunu vurgulamışlar ve bu sayede ulusalcılar yurtsever bir özelliğe sahip olmuşlardır. Ulusalcı anlayış ve liberalizm, mücadelelerini feodalizm ve kiliseye karşı yapmışlardır. Ulusalcılar feodalizm altında ezilen insanların özgürlüğe kavuşmalarını ve bir ulus olarak kendi kendilerini yönetebilmelerini sağlamayı bir görev olarak bilmişlerdir. Bu durum devrim savaşlarının ve Napolyon'un yayılmacılığının gerekçesi olmuştur. Napolyon savaşları tüm Avrupa'da ulusal siyaset anlayışını yaymıştır. Nasyonalizm'in oluşmasında burjuva sınıfının önemli bir rolü vardır. Kiliseye ve onun düşüncelerine karşı verilen mücadelelerde tanrısal egemenlik anlayışı ve ayrıcalıklı ilişkiler ortadan kaldırılınca; kilise, mutlak monarşi, aristokrasi siyasal güç olmaktan çıkmışlardır. Bu tarihsel dinamizmde Rönesans, Reform hareketleri; düşüncenin özgürleşmesini, inancın bireyselleşmesini, insanların tüm faaliyetlerinde aklı merkeze almalarını sağlamıştır. Burjuvazi

⁴ Weber'in tezi için bkz. Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Mehmet Ökten, Ankara 2014.

⁵ Üçüncü sınıf hakkında detaylı bilgi için bkz. Emmanuel-Joseph Sieyes, *Üçüncü Sınıf Nedir?*, çev. İsmet Birkan, Ankara 2005.

bu gelişmeleri meydana getiren güç olarak, siyasal iktidara ortak olmayı, liberalizmi, laikliği, temsili siyaseti ve eşitliği savunmuştur. Binaenaleyh burjuva nasyonalizmi de savunmuştur.

Avrupa'da XV. yüzyılda sanat alanında başlayan değişimler XVIII. yüzyılda bilim, din, felsefe alanlarında da değişimler ve gelişmeler meydana getirmiştir. Bilimdeki gelişmelerden sonra geleneksel, batıl inançlar yerine özgürlükçü ve akıl merkezli bulgular benimsendi. Bu bilimsel gelişmelerle yaşanan Aydınlanma Çağı, beraberinde yeni buluşları da getirmişti. Bu buluşlarla makine gücünün insan hayatına girmesi Avrupa'yı hızlı yükselişe geçirmiş, tarımda demir-çelik kullanımı ve üretimin artık makine ile yapılmaya başlanması, özellikle buharın fabrikalara girişi neticesinde üretim eskisine göre oldukça artmıştı. Bu durum kırsalda yaşayan halkın, fabrikaların bulunduğu şehirlere göç etmesine ve işçi sınıfının oluşmasına vesile olmuştu. Üretimi hızlandıran araçların kullanımı yaygınlaşmış ve kapitalist sistem kendisini iyiden iyiye göstermeye başlamıştı. Üretilen malların satışı, iç pazarı aştığında yeni pazar arayışlarına girişilmiştir ve aynı zamanda hammadde ihtiyacının da karşılanması için emperyalizm yüzünü dış devletlere ki, özellikle bugünkü üçüncü dünya ülkelerine göstermeye başlamıştı. Devletler arası üretim ve pazar mücadeleleri de ortaya çıkmıştır. Bunların sonuçları olarak devletler arası bloklaşmalar ve dünya savaşları meydana gelmiştir.

Avrupa'nın fikirsel, sosyal, ekonomik ve sanayi durumunu genel hatlarıyla aktardık bu süreci çok iyi tanımladığını düşündüğümüz bir söz ile kapatacağız:

*"Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü, hem akıl çağıydı, hem aptallık, hem inanç devriydi, hem de kuşku. Aydınlık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi, hem umut baharı, hem de umutsuzluk kışıydı. Hem her şeyimiz vardı, hem hiçbir şeyimiz yoktu, hepimiz ya doğruca cennete gidecektik ya da tam öteki yana. Sözün kısası, şimdikine öylesine yakın bir dönemdi ki, kimi yaygaracı otoriteler bu dönemin, iyi ya da kötü fark etmez, sadece daha sözcüğü kullanılarak diğerleriyle karşılaştırılabileceğini iddia ederdi."*⁶

2. Kapitalizm

"Kapitalizm, feodalizmin yıkılmasından beri batı dünyasında egemen olan ekonomik sistemi anlatmak için kullanılan bir terim. Kapitalist olarak adlandırılan herhangi bir sistemin şartı, insan harici üretim araçlarının özel sahipleri ile emek hizmetlerini

⁶ Charles Dickens, *İki Şehrin Hikayesi*, çev. Esen Rüzgar, Ankara 2012, s.5.

*işverenlerine satan hür fakat sermayesiz işçiler arasındaki ilişkilerdir... Oluşan ücret pazarlıkları, toplumun toplam üretiminin emekçi sınıfı ile kapitalist girişimciler sınıfı arasında paylaşılacak kısmını belirlemektedir."*⁷

Yukarıdaki tanım Britannica Ansiklopedisine aittir, ancak dar bir tanıma sahip olduğunu düşünüyoruz. Binaenaleyh kapitalizm kavramını daha da genişletmeye çalışalım: Toplumsal-ekonomik yapı ve üretim biçimidir. Liberal anlayışa dayanmaktadır; bireycilik, özel mülkiyet, sözleşme hürriyeti, rekabet, serbest piyasa, serbest dış ticaret ve sınırlı ya da hiç devlet müdahalesi söz konusudur. Kapital sermaye, kapitalist sermayeye yön veren anlamlarını taşımaktadır. Kapitalin özelliği ne olursa olsun üretim biçimi olarak kapitalizmin temel özelliği, kapitalin özel mülkiyetinin nüfusun azınlığını oluşturan kapitalist sınıfın elinde olmasıdır.

2.1. Kapitalizm'in Doğuşu

Ortaya çıkışı, Ortaçağın sonlarında feodalitenin çözülmeye başladığı süreçte kendisini gösterir. Feodal beylerin serfler üzerindeki etkisinin azalması ve bu dönemde ticaretle uğraşan tüccar sınıfının doğması kapitalizmin oluşumunu hızlandıran etkenlerdendir. Ortaya çıkmasında farklı bir görüş ise tarım ekonomisine dayanan feodalite sisteminin kaldırılmasından sonra sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır; yani toprak ekonomisinden sanayi ekonomisine geçişle olduğu ileri sürülüyor. Ancak bu ara dönemde ticari kapitalizm diye tanımladığımız bir süreçte mevcuttur. Feodal beylerin artı değere el koyuyor olmalarından dolayı onların da kapitalist oldukları iddiası da mevcuttur. İddia şu şekildedir:

*"Kapitalizm öncesi dönemin en temel özelliği; üretimin tarımsal olması, lordların artı değere el koymasındır. Sonsuz gibi algılanan üretimin hâkim olduğu dönemlerde, tüm zenginliğin topraktan, dolayısıyla tarımdan kaynaklandığına inanan Fizyokratlar da kapitalistti."*⁸

Kapitalist bireyin girişimde bulunabilmesi için kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Fizyokratta bu bağlamda toprağın sahibiydi, kapitalist olmaları ise bütün masraflar çıkıldıktan sonra net hasıla bırakan toprağa ve artı değere el koymalarıydı. Serfler ise lordun onlara sunduğu kadarıyla yetinmek zorundaydılar. Kapitalistin hammadde ya da kaynaklara sahip olma iddiasına karşı bireycilik etkisiyle yaklaşımda bulunanlar kapitalistin kaynağının akıl olduğunu ileri sürmektedirler. Bu teoriye "Kapitalizmin Kaynağı" başlığımızda değineceğiz.

⁷ Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?", s.3.

⁸ Oğuz Bal, a.g.m., s.4.

Kapitalizmin ortaya çıkışında ve gelişmesinde burjuva sınıfının büyük rolü vardır; Kaynak bulma ve bunu yönetme konusunda özgür davranmak isteyen kapitalist girişimci yani burjuva, başlangıçta maceraperest olarak görünse de feodal beye karşı merkezi otorite yanlısı olarak kralı desteklemiş, kendi sınıfının çıkarlarını koruyabilmek içinse, kralın mutlak otoritesine karşı, cumhuriyeti desteklemiştir. İlk aşamada ki, buna ticari kapitalizm diyoruz, merkantilist düşünceyi benimsemişlerdir; çünkü bu dönemlerde kaynak söz konusudur. Sanayi devrimi sonrası döneme ise sanayi kapitalizmi demektediriz, bu dönemde ise merkantilist düşünce yerini liberal düşünceye bırakmıştır. Bunun sebebi ise daha az devlet müdahalesi, daha hızlı büyüme ve dış pazar arayışlarıdır. Kapitalizm özgürlükçü düzene dayalı, girişimci bireylerin kârlılığına odaklanmaktadır. Bu yüzden burjuva sınıfı mutlak otoritelere karşı mücadeleye girişmiş liberal anlayışı desteklemiştir; çünkü var olması buna bağlıydı. Ayrıca kapitalizm kendi hakimiyeti için kesinlikle devletin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Dış pazarları ele geçirmek için devlet destekli bir politikaya ihtiyacı vardır. Buna karşı sosyalizmin radikal boyutu olan komünizm ise devletin varlığını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Kapitalizmin ortaya çıkışını, yazarların çoğunluğu Ortaçağın sonlarında ticaretin canlanması, parasal ilişkinin yaygınlaşmasına bağlamaktadır. Bunlardan birisi olan, iktisat tarihçisi Henri Pirenne'de aynı görüşü paylaşmaktadır: Kapitalizmin kökeninin X. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin canlanmasına ve kentlerin oluşmasına bağlamaktadır.⁹ Pirenne'nin tezine karşı Fernand Braudel ise: Kapitalizmin XVI. yüzyılda Akdeniz ticaret ekonomisinin çökmesi ve ticaretin Atlantik bölgesinde yoğunlaşmasıyla ortaya çıktığını savunmaktadır.¹⁰ Daha öncede belirttiğimiz gibi Müslümanların Akdeniz'e ve ticaret yollarına hakim olmaları sebebiyle Hıristiyan Avrupalıların yeni yol arayışlarına çıkmaları sonucunu doğurmuştur. Yeni buldukları kıtalar ve ticaret güzergahları, ticaretin yavaş yavaş Müslümanların hakimiyetinde olan Akdeniz'den, Hıristiyan Avrupalıların hakimiyetinde olan Atlantik bölgesine kaymasına sebep olmuştur. Braudel'in ileriye sürdüğü varsayımda buna dayanmaktadır. Max Weber ise bu konuya farklı bakmaktadır. Weber'in tezine göre: Kapitalizm Protestanlığın ürünüydü.¹¹ Ancak Weber'in bahsettiği kapitalizm biçimsel açıdan özgür emeğin rasyonel biçimde örgütlenmesi, işyerlerinin evlerden ayrılması, rasyonel muhasebe, hukuk ve yönetim sistemlerinin gelişmesiyle karakterize edilen bir sistemi kastetmiştir. Bu bağlamda Weber, Protestan hareketin Calvinist kollarının temel özelliğinin; bu

⁹ Tezin detayı için bkz. Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul 2011.

¹⁰ Tezin detayı için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989.

¹¹ bkz.: Weber, a.g.e.

mezhebe inananların lüksten ve zevkten uzak bir hayat yaşamaları sebebiyle bu hayat tarzı, insanları hızlı sermaye birikimine, rasyonel davranışa ve iş hayatında başarılı olmaya itmiştir. Artık Calvinist'in hayat tarzı bir değer olmuştur. Çalışmayı ve başarılı olmayı ibadet olarak görmüşlerdir, bu durum da kapitalizmi doğurmuştur, demektir.

Kapitalizmin çıkışı ve sermayenin oluşumu hakkında en önemli görüşleri ileriye süren kişi şüphesiz Karl Marx'tır. Yaşamı boyunca düşünsel olarak kapitalizm sistemini ele almıştır. Kapitalizmin kökenini bir eserinde¹² XI. yüzyıldan başlatan Marx, diğer bir eserinde¹³ XVI. yüzyılda başlatmaktadır. Bazı Akdeniz kentlerinde kapitalist üretimin ilk örnekleri oldukça erken dönemde görülmüşse de, kapitalist çağın başlangıcı XVI. yüzyıldır. Kapitalizmin ortaya çıktığı her yerde, serfliğin kaldırılması neticesini doğurmuştur. Bu bölgedeki kentler de uzun zamandan beri egemenliklerini sağlamışlardır ve Ortaçağın zaferi tamamen kaybolmaya yüz tutmuştur, demektir. Marx kapitalizmi incelerken bütün dikkatini manüfaktür ve sanayi devrimi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Feodal toplumun çökmesiyle köylünün mülksüzleştiğine, onların ücretli işçi haline geldiğini ve kırlardaki ev ekonomilerinin yok olduğunu söylemekle birlikte tarımın her türden manüfaktürden koptuğuna işaret etmiştir. Marx'ın üzerinde durduğu önemli bir konuda sermayenin oluşumudur. Bunu tarihsel bir perspektifte ele alarak: Başlangıçta tefeci bir sermayenin bir de ticari sermayenin var olduğunu söyler. Bu sermayelerin, endüstriyel sermaye sisteminin karşısında başarılı olabilmesi için yeni manüfaktürler, tercihen ihracat merkezi olan liman kentlerine veya bazı örgütlenmeler ile onların esnaf kuruluşlarının denetimlerinin dışında kalan diğer iç bölgelere yönelmişlerdir. Amerika'yı bulmaları, oradan getirilen değerli madenler ve kıtanın yerleşime açılması, köle ticareti, çıkar savaşları sermaye birikimine etki etmiştir, demektir. Marx'a göre: tarihsel süreçte kapitalizmin ortaya çıkması aynı zamanda üreticileri, üretim araçlarından koparmıştır. Bu süreçte üretim araçları sermaye haline dönüşmüştür ve kapitalist üretim biçimi, üretim araçlarının kapitalist mülkiyetine dayanmaktadır. Fakat kapitalist işleyiş mekanizması üretim araçları üzerindeki mülkiyetin kaldırılmasını gerekli kılan maddi koşulları yaratmıştır. Kapitalist üretim biçimi, iç yasaları gereği daha fazla toplumsal üretim biçiminin maddi geçişi sağlayacak olan toplumsal gücü de yani işçi sınıfını da ortaya çıkartmaktadır. Marx'ın kapitalizmin çıkışı ve sermaye oluşumu hakkında düşünceleri genel olarak bu şekildedir.

¹² bkz.: Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev. Sevim Belli, Ankara 1999.

¹³ bkz.: Karl Marx, *Karl Marx & Das Kapital*, Haz. Fulya Saatçioğlu ve Murat Ukray, Ankara 2014.

2.2.Ticari Kapitalizm

Ticari kapitalizm türü, feodalizm sisteminin ortadan kalkmaya başladığı dönem ile sanayi devrimine kadar olan süreçte varlığını göstermiştir. XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren kentleşmenin yoğunlaşması, hacli seferlerinin Avrupa'yı etkilemesi, çeşitli fuar etkinliklerinin yapılması, yeni bulunan kıtaların zenginliklerinin ele geçirilmesi, parasal kredilerin alınıp verilmesi, dini ve hukuki yapının değişmesi sermaye birikiminin artması ticari kapitalizmin gelişmesini sağlamıştır. Fernand Braudel'e göre: bu süreç ve hatta ekonomi tarihi başından sonuna kadar pazar ekonomisidir.¹⁴ Bu iddiayı Carl Brinkmann'ın gözlemi olarak ortaya atmaktadır. Dükkan sahibinin kesinlikle bir pazar ekonomisi elmanı olduğunu ve ürettiğini satan dükkan sahibinin zanaatçı olduğunu söylemekle, başkalarının ürettiklerini satan tüccar sınıfı içerisinde yer aldığını belirtir. Avrupa ekonomisinin dünyanın diğer ekonomileriyle kıyaslandığında daha hızlı gelişmesinin büyük olasılıkla enstrümanlarının ve kurumlarının üstünlüğüne borçlu olduğunu düşünüyordu. Borsalar ve çeşitli krediler, değiş tokuş mekanizmaları ve oyunları, Avrupa'nın dışında da çeşitli düzeylerde mevcut olduğunu da söylemektedir. Pazar ekonomisi ve kapitalizm XVIII. yüzyıla kadar geri planda kaldığını, insanların faaliyetlerinin muazzam maddi yaşam alanıyla sınırlı kaldığını, bu alanın bu faaliyetleri yuttuğunu belirtir. Pazar ekonomisinin genişleyebileceğini, çok geniş alanlara yayılabileceğini söyler, ancak bunun genellikle bu derinlikten yoksun olduğunu dile getirir. Kapitalizmin ekonomik yaşamı kuşatamamış olduğunu, kendine özgü ve kendiliğinden genelleşme eğiliminde olabilecek bir üretim biçimi yaratamamış olduğunu söylemekle birlikte ticari ya da tüccar kapitalizmi denen sistemin son derece gerekli, vazgeçilmez koşulu olmasına rağmen pazar ekonomisini bütünüyle kuşatamamış ve yönlendirememiştir, demektedir.¹⁵

XV. yüzyılın sonlarına doğru Avrupalıların denizcilik bilgisinin, pusulanın geliştirilmesi yeni kıtalar ve yeni ticaret güzergahları için arayışa girmesiyle sonuçlanmıştır. Aslında bunun bir mecburiyet olduğunu yukarıda vurgulamıştık. Asya, Afrika ve Amerika kıtalarını bulmaları ve oradaki zenginlikleri sömürerek Avrupa'ya aktarmaları sonucu olarak ekonomik ufukları genişlemiş, ticaret daha da yoğunlaşmış ve Avrupa'daki tüccar grubu artmıştır. Bu gelişmeler sonrası F. Braudel'in de belirttiği gibi ticaret merkezi olan Akdeniz önemini yitirmiş, Atlas Okyanusu önem kazanmıştır. Binaenaleyh ticaret merkezi doğudan batıya kaymıştır. Avrupa'ya aktarılan zenginliklerle birlikte değerli madenler ve paraların enflasyona yol açması burjuva sınıfı lehine gelişmiştir. Bu enflasyon toprak mülkiyetine dayanan soylular ve ücretle çalışanları yoksullaştırmıştır. Büyüyen kazançlar, taşınır kıymetlerin değerini arttırmıştır. Bu bağlamda hisse senetlerine dayanan

¹⁴ Fernand Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, s.23.

¹⁵ Aynı eser, s.41-42.

şirketler kurulmuş, bazı Avrupa şehirlerinde mal ve menkul kıymetler üzerine ticaret yapılabilmesi için borsalar oluşturulmuştur. Bu parasal hareketlilik sonucu mal üretimi artmış ve daha geniş piyasaları elde etme yarışı başlamıştır.

Rönesans sonrası Ortaçağ düşüncesinden kopmaya çalışan Avrupa, bilimi tek geçerli yöntem olarak görmüştür. Rönesans'ın destekçisi olan burjuvanın ilerleyen yıllarda lehine gelişen gümüş ve altın enflasyonu da teknik devrimin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Matbaanın geliştirilmesi, kitap sanayinin doğmasına sebep olmuş ve Reform hareketinin yayılmasında da önem teşkil etmiştir. Mekanik yönde çalışma yayılmış, özel teşebbüslere önem artmıştır. Almanya'da Martin Luther ve onun kollarından birisi olan Fransa'da Jean Calvin'in dinde yenileşmeye gitmeleri, toplumdaki ekonomi felsefesinde dinsel bir değişim meydana getirmiştir. Nitekim Protestanlık Weber'in tezine göre daha öncede belirttiğimiz gibi, kapitalizmi doğurmuştu. Bu anlayışa göre, tanrı katında değerli bir kişi olabilmek dünyalıklarını zenginleştirmelerine bağlıydı. Bu düşünce galip gelmeye başlayınca kilisenin malları imalathanelere ve fabrikalara dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kilise kapitalizmin ücretli çalışma sistemine girmiştir. Protestanlığın yaygın olduğu şehirler ise ticari kapitalizmin merkezleri haline gelmişlerdir.

Ticari kapitalizmin düşüncel yapısını merkantilizm oluşturmaktadır, bununla birlikte dinde yapılan yeniliklerin getirdiği bir diğer anlayış ise, varlıklı olmanın tanrısal bir ödüllendirme ile sonuçlanacağı düşüncesidir. Bu düşünceler insanların çalışma hayatlarında başarılı olmaya itmiş ve yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerde bir dinamizm yaşanmasını sağlamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren dış bölgelere ihracat yapan serüvenci tüccarların kâr tutkusuna sahip olmaları sermaye birikiminin artmasını sağlamıştır. Bu sermayenin özel ellerde toplanması, bu sermayedarların ekonomik, sosyal ve siyasi hayatta oynadıkları rolü büyütüştür. Daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi burjuva bu elindeki ekonomik güç ile toplumda kendisine statü oluşturmayı amaçlarken büyük siyasal hareketlere yol açmıştır. Devletin de ekonomik büyümeyi ve geliştirmeyi özendirmek, denetim yapabilmek için çıkarttığı yasalar, gerektiğinde müdahalede bulunması ticari kapitalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Büyük sermayedarlar, XVI. yüzyıldan itibaren zanaatkarların atölyelerini almaya başlamışlardır, böylece bu kesim evlerinde çalışan ücretliler haline dönüşmüştür. Ticari kapitalizm zanaatkarları tasfiye ederken, bankacılık sektöründe, deniz ticaretinde ve yünlü dokuma sanayisinde yeni örgütlenme biçimleri oluşturmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda XVI. yüzyılda manüfaktürler oluşmuştur. Eski zanaatkarlar bu büyük atölyelerde daha fazla üretim ve rasyonel tarzda çalışmak için bir araya gelmişlerdir. Artan üretim dış pazarlara gönderilmesinde özel krediler yetersiz kalınca

tröstleşmeler¹⁶ başlamıştır. Bu süreçte ticaret ve endüstride kapitalist ilişkiler gelişirken, tarımsal alanda da değişiklikler olmuş, küçük işletmeler yerini büyüklerine bırakmıştır.

Son olarak bu dönemin düşünsel yapısını oluşturan merkantilizmin özelliklerinden bahsedeceğiz. Merkantilizm, XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki Avrupa'nın iktisadi alanda ortaya çıkan kuram ve uygulamalarının tümünü kapsamaktadır. Bu düşünce paraya dayanan, ulusalcı ve müdahaleci niteliklere sahiptir. Gümüş ve altın gibi değerli madenlerin ülkeye girişini, ticaretin yaygınlaşmasını, mutlak monarşinin güç kazanmasını ve endüstriyel gelişmenin ve ulusal güçlenmenin sağlanmasını hedeflemektedir. Merkantilist düşünce, Avrupa ülkeleri tarafından farklı farklı yorumlanmış ve uygulanmıştır. Temelde hammaddenin korunması ve işlenmiş olanların ihracının yapılması, gümrük koruyuculuğunun gerçekleştirilmesi, üretim metotlarının geliştirilmesi ve devletin gerekli gördüğünde ekonomiye müdahale etmesi gibi durumlar söz konusudur. Düzenleme ve koruma merkantilist düşüncede esastır. Bu sistemin sadece düşüncede kaldığı da iddia edilmektedir.¹⁷ Sömürgeciliğin gelişmesinde ve feodalitenin yıkılışını hızlandırmada etkili olmuştur. Hülasa, bu yapı sistematik olarak, sermaye birikimini sağlamış ve kapitalist hareketler sonucu burjuva sınıfını oluşturmuştur; ve ekonomik, toplumsal hayatın gündemine burjuvazi girmiştir. XVIII. yüzyılda yeni ekonomik, siyasal düşüncelerin ortaya çıkmasıyla etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Zenginliğin kaynağının altın ve gümüşün oluşturduğu görüşü, fiyat artışlarına ve enflasyonlara sebep olmuş; ulusal ekonomilerin birbirlerine şiddetli çatışmalara girmelerine sebep oluşturmuştur. Ayrıca gelişmeyi önleyen, statükocu uygulamalara da zemin hazırlamıştır. Bu olumsuz gelişmenin faturası ise işçi ve köylülere yüklenmiştir, sosyal ve ekonomik yapılar arasında uçurumlar meydana getirmiştir. Bütün bu unsurlar, kapitalizmde merkantilizm düşüncesi yerine, liberalizm düşüncesine yönelmeyi sağlamıştır.

2.3.Sanayi Kapitalizm'i

XVIII. yüzyılda İngiltere'de başlayan ve daha sonra tüm Avrupa devletlerinde, Kuzey Amerika'da ve Japonya'da yaşanan sanayi devrimi, sanayi kapitalizmini ortaya çıkartmıştır. Binaenaleyh bu devletler, tarım toplumlarından sanayi toplumlarına, mamafih tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmişlerdir. Toplumlarda ki bu modernleşmeyle birlikte kültürel, psikolojik ve yapısal değişimler meydana gelmiştir. Tarım toplumundaki bu çöküş, tarımsal alanlarda çalışan işsizler kitlesinin şehirlere göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Göçler, sanayi üretimine ucuz

¹⁶ Tröst aynı sanayi dalında çalışan işletmelerin yatay birleşmeleridir.

¹⁷ bkz. Oğuz Bal, a.g.m., s.5.

emek¹⁸ sağlamıştır. Sanayi devrimi öncesinde ekonomi geleneksel yöntemlere dayanıyordu, ancak sonrasında eski aletlerle üretim yapmak mümkün olmadı. Yeni gelişen üretim araçlarını ise sadece sermaye sahipleri alabiliyordu. Yeni üretim hızlı ve ucuzdu, binaenaleyh eski sistem hızla ortadan kalktı. Bu dönemde nüfusun artması, büyük şehirlerin oluşması farklılaşmayı ve uzmanlaşmayı¹⁹ beraberinde getirdi. Nüfus artışının sebepleri olarak şunları söyleyebiliriz: Tıp alanındaki gelişmelerin insan ömrünü uzatması ve doğumların çoğalmasındır. Bu dönemde kapitalizmde bireycilik ve rasyonalizm baskın özelliklerdendir. Buna karşı sosyalizmin aynı dönemlerde tanımı bireyciliğin karşısında konumlanan kolektivism şeklindedir. Kapitalizm iki temel özelliğiyle; rekabet, bireysel amaca hizmet gibi amaçları gütmektedir.

Sanayi kapitalizmini anlayabilmek için sanayi devrimin nedenlerini ve oluşma sürecini, nasıl hızla geliştiğini biraz irdeleyelim. Üretim araçlarının teknik olarak yenilenmesi ve gelişmesi; demir-çelik madenlerinin gelişmiş teknik ve yöntemlerle işlenmesi, tekstil alanında yeni makine ve tezgahların bulunması, enerji alanında buhar makinelerinin icat edilmesi ve fabrikalarda kullanıma başlaması büyük sanayiye geçişi hızlandırmıştır. Ulaşım araçlarının gelişmesi; bu alandaki gelişmeler sanayi devrimini birçok açıdan desteklemiştir. Ulaşımındaki ilerlemelere bağlı olarak nüfusun kırsal alanlardan kentlere göç etmesi ve hammadde ihtiyacının düzenli ve ucuz olarak sağlanması, üretilen malların pazarlara ulaştırılması gibi etkenlerde ulaşım şebekesini gerektirmiştir. Binaenaleyh, kanal ve demir yollarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Sanayi devrimini besleyen sermaye aslında sanıldığı gibi dış ticaret ve sömürgecilikten gelen servetle sağlanmamıştır. Bunun etkisi olsa da, İngiltere'nin tarımsal alandan elde ettiği sermayesi sanayi alanındaki girişimlere kökenlik etmiştir. Ayrıca sermaye birikiminde, işçi sınıfına ödenen ücretlerin çok düşük olması ve kadın, çocuk işçilerin bütün gün çalıştırılmaları da etkili olmuştur. Emek arzının artmasına tarımsal devrim ve nüfus artışı sebep olmuştur; tarımda kullanılan yeni yöntemler toprağın verimini arttırmıştır. Bu yeni yöntemler vesilesiyle köylülerin toprağa olan feodal kökenli bağımlılıkları kopmuş ve özgür köylüler olarak büyük bir emek arzı potansiyeli ile kentlere göçmüşlerdir. Binaenaleyh, sermaye sahibi kapitalist, çok ucuz bir işgücü sağlamıştır.

Kapitalizmin üretim biçiminde piyasa, her şey demektir; sanayi kapitalizmi de her şeyden önce piyasa ekonomisidir. Bu piyasayı işleten olgular ise özel mülkiyet ve rekabettir. Arz ve talep, serbest piyasada ilişkileri oluşturmaktadır, binaenaleyh liberal piyasada temel düşünce kâr ve kazançtır. Sanayi kapitalizminde sermayedar ve işçi sınıfı birbirinden

¹⁸ Aynı yer.

¹⁹ Uzmanlaşmayla ilgili detaylı bilgi için bkz. Emile Durkheim, Organik Dayanışma Teorisi.

ayrılır; yani sermaye ve iş gücü ayrı değerlendirilir. Bu noktaya Karl Marx'ın²⁰ isyanı vardır ve sermayenin kişisel olmayıp toplumsal bir güç olduğunu dile getirir. Marx, proletaryanın savunuculuğunu şu şekilde yapmaktadır: Ücret-emek düzeninde, proletaryanın emeğinin ona asla mülkiyet yaratamayacağını, vurgular. Proletaryanın kendi emeğiyle edindiği şeyin yalnızca kendi yalın varlığını sürdürmeye ve yeniden üretmeye yeteceğini, söyler. Bunun sonucu olarak insan kendi doğasına yabancılaşır. Böylece insan kendine, kendi emeğine, ilişkilerine, dünyaya ve yaşama yabancılaşır. Kapitalist sistemin bir unsuru olarak işleyen çarklardan biri haline gelir. Marx, aslında genel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını istemektedir.

Marx'ta, F.Braudel ile benzer şekilde, sermayeyi tek kişinin oluşturamayacağını toplumun bunu oluşturduğunu ve bu yüzden mülkiyetin genele ait olması gerektiğini, sınıfsal karakterini yitirmesini savunur. Proletaryanın ezilmesini, Marx artı değer teorisi ile şöyle açıklamaktadır: Satılabilen tüm malların değeri, onları üretmek için harcanan emeğin miktarı tarafından belirlenir. Sermaye bir şey yaratmadığı gibi, onu yaratanda emektir. Mamafih, proletarya zahmetli çalışmasının veya becerisinin ürünü olan değerden hakkettiği payı alamamaktadır. Buna karşılık aldığı ise sadece hayatını idame ettirebilecek kadardır. Bu kazancın geri kalan bölümü ise çeşitli parçalara ayrılır; fabrikanın eskime payı ve genişletilebilmesi, vergiler ve sair kısmı çıkarıldıktan sonrası ki bu önemli bir parçası, faiz, rant ve kâr olarak kapitalistin cebine gitmektedir. Bu teoriyi bir misalle açarsak: Bir fabrika işçisinin aylık olarak çalışmasından ürettiği, fabrikaya bin lira kazandırdığını varsayalım. Kapitalist bu kazancın işçiye dönüşünü yani aylık maaşını üç yüz lira olarak ödemektedir; eskime payı, vergiler ve sair ile bu beş yüz lirayı bulduğunu varsayarsak, bu kazancın beş yüz lirası kapitalistin cebine gitmiş olur, artı değer dediği de bu kısmıdır. Marx'ın bu teorisi de bunu anlatmaktadır ve teorisi iktisat bilimine önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu yapıda yeni teşebbüslerle, eski imalathaneler fabrikaya dönüşmüştür. Bütün mekanizma kârı yükseltmek doğrultusunda işlemektedir. Kapitalizmin sanayi ayağının en önemli özelliklerinden birisi de paranın, para üretmesidir. Bunun için bankaların kurulması ve sigorta kumpanyalarının kurulması için çaba sarf edilmiştir. Bankacılıktaki gelişmeler sonucu sermaye piyasası adı verilen yeni bir ekonomik alanı ortaya çıkartmıştır. Bu gelişmeler sonucunda artık ticaret burjuvazisi tamamıyla sanayi burjuvazisine dönüşmüştür. Sosyalizmin çıkmasına ve gelişimini sağlayan işçi sınıfı (proletarya) da tam bu süreçte oluşmuştur. Sanayi kapitalizminin sınıfsal çelişkileri arttırmış olması işçi sınıfı

²⁰ Marx'ın görüşleri için bkz. Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. İlhan Erman, Ankara 2014.

dediğimiz bu toplumsal sınıfın emeklerini arz eden ve emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olamayan insanlardan oluşmaktaydı. Başlangıcı İngiltere'de oluşturan bu sınıf içerisinde kadın ve çocuk emeği sömürüldü; ancak sayıca bu sınıfın artması öte yandan bilinçlenmesine ve örgütlenmesine vesile oldu. 1840'lardan sonra bu sınıf ile egemen olan kapital sınıf arasında çatışmalar meydana gelmeye başladı.

Bu bölümde son olarak sanayi kapitalizminin düşünce yapısını oluşturan liberalizmden söz edeceğiz. Liberalizm düşüncesi aydınlanma çağında gelişen siyasal düşüncelerin sonucunun ekonomiye de yansımalarıdır. Bu yapının sloganlaştığı söz ise Adam Smith'in söylediği: "*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.*" idi.²¹ XVIII. yüzyıla damgasını vuran bu aydınlanmacı hareket yeni bir birey anlayışını geliştirmiştir. Mamafih, toplum ve devlet sisteminin de liberalizm ile şekillenmesini sağlamıştır. Toplumda ve devlette yaşanan değişiklikler dolayısıyla ekonomik faaliyetleri de yeniden şekillendirmiştir. Temelini doğal düzenden, doğal kanundan alan ticaret özgürlüğü, üretim özgürlüğü, fiyat ve rekabet özgürlüğü gibi bir anlayışı geliştirmiştir. Liberalizmin en önemli temsilcilerinden olan Smith, başlangıçta tarımı esas alan fizyokrat ekolünün etkisindedir ancak daha sonra özgün düşüncelerde²² oluşturmuştur. Smith'in düşünceleri ekonomik liberalizmin temellerini oluşturmaktadır, binaenaleyh sanayi kapitalizmi bu çerçevede şekillenmiştir. Genel olarak bu düşünceler: Mal üretimini ve çalışmayı zenginliğin kaynağı olarak görmektedir. Her ulus için asıl verimli olanın bütün ulusun çalışması olduğunu ve yıllık çalışmanın, herkese yaşam için zorunlu olan bütün malların üretilmesini sağlayan ilk kaynağı teşkil ettiğini, söylemektedir. İş bölümüne de değinen Smith, bunun için bazı koşulların olması gerektiğini; piyasanın büyük ve geniş olması, sermayenin geniş olması gerektiğini vurgular. Rekabet konusunda ise her insanın yasalara aykırı davranmamak koşuluyla diğer insanlarla, çalışmasını ve sermayesini ortaya koyarak rekabet edebileceğini belirtir. Bu ekonomik faaliyetin tamamıyla serbest olması gerektiğinin altını çizerek, devletin ekonomik alana karışmaması gerektiğini vurgular. Bu pozisyonda devletin ne yapması gerektiğini de üç alanda belirtir: Adaletin ve ulusal savunmanın sağlanması, birey veya grupların yapacakları işlerde, kendilerinin çıkarları söz konusu olmayan durumlarda, devletin bayındırlık hizmetlerinin yapımı ve bakımı gibi işler ile bazı kamusal kurumların işlerinin faaliyetleri bu birey veya gruplara verilmemesi gerektiğini söyler. Ayrıca Smith'e göre:

²¹ Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, s.45.

²² Smith'in düşünceleri için bkz.: Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, çev. Haldun Derin, İstanbul 2016.

*"Kişisel yararın düzeyi, genelin yararına göre belirlenmektedir. Her iş piyasa içindir. Piyasayı düzenleyen de kapitalistin kârıdır. Risk tamamen bireylere aittir."*²³

Kapitalizme birazda F. Braudel'in çerçevesinden bakmaya çalışalım. İlk belirtmemiz gereken Braudel kapitalizm tanımının bir anakronizme uğramış olduğundan söz eder. Kapitalizmin XX. yüzyıla ait bir kavram olduğunu belirtir ve bu kavramın gerçek anlamda ortaya çıkışının Werner Sombart'ın 1902 tarihli ünlü yapıtı *Der moderne Kapitalismus*'a bağlamaktadır. Marx'ın ise bu sözcükten habersiz olduğunu düşünmektedir. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi Marx bu sözden haberdardır ve hatta kapitalizmi XI. yüzyıldan başlatmaktadır. Kendisinin sanayi devriminden önce kapitalizmin olmadığını şu sözlerle haykırdığını söylemektedir: *"Kapital, evet; kapitalizm, hayır!"*. Kapitalizmin tanımını ise şu şekilde yapmaktadır:

*"Kapital (Sermaye) somut gerçektir, sürekli ortada ve etkilidir, kolayca tanınabilen araçlar kütesidir; kapitalist bütün toplumların mahkûm olduğu hiç bitmeyen üretim süreçleri içinde kapitalin kullanımını yönlendiren ya da yönlendirmeye çalışan kişidir; kapitalizm kabaca (kesinlikle ve sadece kabaca) genellikle pek fedakârca amaçlara yönelik olmayan bu sürekli katılım oyununda yer alma biçimidir."*²⁴

F. Braudel'in kapitalist tüccarların faaliyetleri üzerindeki muazzam tespitiyle bu bölümü bitireceğiz. Öncelikle Braudel, bu konuda şu yargıyı ortaya koymaktadır:

"Büyük tüccarın faaliyet alanını çok sık değiştirmesinin nedeni büyük kâr alanlarının sürekli değişmesidir. Kapitalizmin özü konjonktürelidir. Günümüzde de en büyük güçlerinden biri kendini kolayca uyarlaması ve yeniden dönüşmesidir."

Bu yargıyı ortaya koymasının sebebi tüccarların şu faaliyetleridir:

"... XIX. yüzyıla kadar deyim yerindeyse yüksekte uçan tüccar tek bir faaliyetle sınırlı kalmamıştır hiçbir zaman: tüccardır tabii ki ama tek bir dalda çalışmaz kesinlikle ve duruma göre armatör, sigortacı, tefeci, borç alan, maliyeci, bankacı hatta sanayici ya da tarımcıdır. XVIII. yüzyılda Barselona'da perakendeci, botiguer kesinlikle uzmandır alanında: bez, çarşaf ya da baharat satar. Gün gelir, yeteri kadar para kazanınca toptancı olur ve uzmanlıktan uzman olmama durumuna geçer. Artık elinin altındaki her kârlı işi için yeterlidir yeteneği."

²³ Oğuz Bal, a.g.m., s.5.

²⁴ Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, s.47-49.

Bu anormalliğe çok işaret edilmiştir, ama sıradan cevap bizi pek tatmin etmez: tüccarın risklerini sınırlamak amacıyla faaliyetini çeşitli alanlara böldüğü söylenir: kırmızı böceği ticaretinde kaybedecek olursa baharatta kazanır. Ticarete bir fırsatı kaçırarak olursa takasta ya da bir köylüye borç vererek kendisine bir rant sağlar. Kısacası 'bütün yumurtaları aynı sepete koymamak gerekir' diyen Fransız atasözüne kulak verir.'²⁵

F. Braudel, kapitalizmi yapısal olarak farklı tanımlamaktadır ona göre, iki tip alışveriş vardır birisi somut ve saydam olarak rekabete dayalıdır; öbürü ise yüksek düzeyde, çok gelişmiş, egemen alışveriştir ve kapitalizm dünyasının birincide değil ikincinin içerisinde yer aldığını söyler.

2.4.Kapitalizm'in Kaynağı

Bu bölümde objektivizm felsefesinin kurucusu olan, bireyciliğin ve kapitalizmin ateşli savunucusu Ayn Rand'ın kapitalizm hakkındaki görüşleri²⁶ ve bu görüşler hakkındaki düşüncelerimize yer vereceğiz. Rand'ın temel iddiası, kapitalizmde kaynağın hammaddeler değil insan ve onun aklının olduğudur. Siyasi iktisatçılar ve kapitalizm savunucuları, kapitalizmi bir toplumun ya da ulusun kaynaklarının yönetimi, yönlendirilmesi, organizasyonu ve idaresi olarak tanımlamışlardır. Bu kaynakların tabiatı ise tanımlanmamıştır; otomatikman bunlar hakkında ortaklaşa sahiplik söz konusu olduğu varsayılmıştır ve siyasi iktisadın amacı bu kaynakların ortak çıkar için nasıl kullanılması gerektiğini incelemek olmuştur. Buna karşı Rand, söz konusu asıl kaynağın insanın kendisi olduğunu, insanın özel beceriler ve özel ihtiyaçlara sahip özel tabiatlı bir varlık olduğu gerçeğini dikkate almıştır. İnsanın basit bir toprak, orman ve madenler gibi üretim faktörlerinden birisi hatta en önemsizi olarak kabul edilmiş olmasına karşı çıkmaktadır.

Rand, kapitalizm öncesi çağlarda özel mülkiyetin fiilen varlığından bahseder, fakat gelenek ve müsamaha gösterme anlamında var olmuştur. Kanuna göre ve prensipte, tüm mülkiyet kabilenin başına, yani krala aitti ve sadece onun izniyle elde tutulabilirdi. Bu izin kralın isteğiyle her an iptal edilebilirdi yani kralın keyfiyeti söz konusuydu. Kralların tüm Avrupa tarihi boyunca boyun eğmeyen soyluların mülklerini kamulaştırdığını iddia etmektedir. Düşünsel bağlamda Amerika ile Avrupa'yı birbirinden ayırmaktadır. Amerika'nın mücadelesini ve insan hakları felsefesini Avrupalıların anlayamadıklarını ileri sürmektedir. Avrupa'daki hür olma fikrinin, insanın kral tarafından cisimlendirilen mutlak devletin bir kölesi olduğu kavramından; insanın, insanlar tarafından cisimlendirilen mutlak devletin bir kölesi olduğu fikrine dönüştürmüştür. Yani kabile şefine

²⁵ Aynı eser, s.57-59.

²⁶ Rand'ın görüşleri için bkz.: Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?".

kölelikten, kabileye köleliğe geçtiklerini söylemektedir. Bu bağlamda bizde Rand'e katılmaktayız, ulusalcılık ve ileri boyutu Avrupalılık bilinci bu teoriyi doğruluyor gibi gözükmektedir, aynı durum Amerikalı olmak deyiminde de gizlidir. Artık kralların çatısı yerine ulus devletin çatısı altında olmaları, kral için savaşmak yerine devlet için savaşmak düşüncesi aslında bu teoriyi sağlamlaştırmaktadır. Kapitalizmin anlaşılması için, irdelenmesi ve karşı çıkılması gereken şeyin kabile fikri olduğunu söylemektedir. Rand, diğer kapitalist felsefecilerden farklı bir bakış açısına sahiptir. Mesela kapitalizmin ahlak ve özgürlük getirdiğini insan tabiatına uygun en iyi sistem olduğunu söylemektedir. Şöyle ki, insan özgür müdür? İnsan kendisi için var olma hakkına sahip midir, yoksa hayatını kabileye hizmet etme yoluyla satın alma durumunda olan, fakat bu hakkı asla özgür ve borcunu ödemiş halde elde edemeyen bir köle, sözleşmeli bir hizmetçi olarak mı doğmuştur? Rand, aslında devletin varlığı ve toplum üzerindeki tahakkümü düşüncesinde sosyalistler ile benzer fikirleri taşımaktadır. Ancak sosyalistler kolektivistlikte özgürleşmenin olabileceğine inanırken Rand, bireycilikte ve kapitalizmde bunun mümkün olduğunu düşünmektedir. Yukarıdaki sorular için Rand, insanoğlunun tarihinde, bu sorulara evet cevabını veren tek sistemin kapitalizm olduğunu söylemektedir. Kabileye hizmet yoluyla kendini satın alabilme durumuna devletin toplumdan istediği mecburi hizmetleri misal olarak verebiliriz, mesela mecburi askerlik durumu; dikkat edilirse kapitalistler bu durumdan her zaman sıyrılabilmenin yolunu bulmuşlardır. Bu durum da Rand'ın kapitalizm teorisini uygulayanların varlığını göstermektedir ya da onun teorisinin doğrulamaktadır. Yani kapitalistlerin büyük çoğunluğu kabileye hizmet etme düşüncesinden sıyrılmaktadırlar. Tabi bu düşünceyle ülkeler varlığını devam ettirebilir mi ya da bunun yerine yeni bir dünya düzeni ile tek bir toplum meydana gelebilir mi soruları akla gelebilir. Küreselleşme kavramı da tam olarak bunu karşılamaktadır, şuan için ekonomi ve kültürel bağlamda aktif olarak gözükse de ileriye dönük tek bir toplum getiremeyeceğini söylemenin mümkün olmayacağını düşünüyoruz.

Rand'ın kapitalizm tanımı, hükümetin görevleri ve insanın bu sistemde nasıl özgürleştiği düşüncelerine bakalım: Kapitalizmin, tüm mülkiyetin özel olarak sahiplenildiği, mülkiyet hakları da dahil, bireysel hakları tanımayı dayalı olan sosyal bir sistem olduğunu, söylemektedir.

"Bireysel hakların tanınması insan ilişkilerinde fiziksel gücün yasaklanması ile ilgilidir: temelde, haklar ancak kuvvet kullanma yoluyla ihlâl edilebilir. Kapitalist bir toplumda hiçbir kişi veya grup bir diğerine karşı fiziksel güç kullanımını başlatamaz. Böyle bir toplumda hükümetin tek görevi insan haklarını koruma, yani insanı fiziksel güçten korumadır; hükümet insanın kendini savunma hakkının görevlisi olarak faaliyet gösterir ve sadece

şiddete karşı şiddet olarak ve sadece güç kullanımını başlatanlara karşı güç kullanır; buna göre hükümet nesnel kontrol şartlarında, karşılık verme anlamında güç kullanımını sağlamanın yoludur."²⁷

Kapitalizmin, insanın hayatta kalması ile aklını kullanması arasındaki bağlantıyı tanıyıp, koruduğunu söyler. Rand'e göre, kapitalist bir toplumda, tüm insan ilişkileri gönüllülük esaslıdır. İnsanlar kendi bireysel hükümlerine, inançlarına ve çıkarlarına dayalı olarak, işbirliği yapmaya veya yapmamaya, birbirleriyle iş yapmaya veya yapmamaya özgürdürler. İnsanlar birbirleriyle ancak akıl şartlarında ve akıl yoluyla, karşılıklı faydanın gönüllü tercihi yoluyla iş yaparlar. Diğer insanlarla hemfikir olma hakkı herhangi bir toplumda bir problem değildir; asıl önemli olan hemfikir olmama hakkıdır. Hemfikir olmama hakkını koruyan ve uygulayan ve böylece insanın kişisel, sosyal ve nesnel olarak en değerli niteliği olan yaratıcı aklın önündeki engelleri kaldıran özel mülkiyet kurumudur. Kapitalizm ve kolektivizm arasındaki asıl farkın da bu olduğunu vurgular. Rand'ın söyledikleri insan doğasına aykırı değildir, fakat burada şunu da göz önünde bulundurmamız gerekir: Her insan hayata aynı şartlarda mı başlıyor? Teoride söylenenler doğru kabul edilebilir ancak hiçbir insan hayata aynı şartlarda başlayamıyor, kiminin aileden gelen kullanabileceği, o gönüllülük ilişkisiyle iş birliği yapabileceği bir sermayesi varken kimisinin ise sadece hayatta kalabilmek için hiçte gönüllü olmadığı işlerde çalışması söz konusudur. Böyle bir ortamda gönüllükten ya da yaratıcı akıldan ne derece bahsedilebilir ki birçok imkandan mahrum insanlar, en temel eğitimlerini bile alamamaktadır. Yaratıcı aklın korunması sadece üst sınıf için mi geçerlidir; elbette alt sınıftan çıkan istisnalar vardır, ancak bir denge söz konusu değildir. Ayrıca zenginleşmede her zaman üst sınıf, alt sınıfa mecburiyet duyar; çünkü üst sınıfın bütün iş yükü alt sınıfın omuzlarındadır. Bu görüşümüze F. Braudel'de şunları söyleyerek katılmaktadır:

*"Az sayıda insanın bir ayrıcalığı olan kapitalizm toplumun etkin işbirliği olmadan düşünülemez. Toplumsal düzenin hatta siyasal düzenin zorunlu bir gerçeğidir, hatta ve hatta bir uygarlık gerçeğidir."*²⁸

Sosyalizm bu yüzden enternasyonalizmi kullanarak dünya çapında bir örgütlenme sonucu devrimi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Eğer bütün alt sınıf tek bir merkezden organize edilerek hareket ediyor olmuş olsa, üst yapının eli kolu bağlanmış olur, zenginlikleri de bir fayda sağlamaz. Üst sınıf bu durumun farkında olduğu için alt sınıfın bir araya gelebilmelerini her zaman engellemeye çalışmışlardır, bütün toplumlarda bu durumu korku

²⁷ Daha fazla detay için bkz. Ayn Rand, "Hükümetin Doğası".

²⁸ Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, s.61.

ile yönetmişlerdir, bunun en kötü yanı ise alt sınıf, üst sınıfın istediklerini, çoğunlukla isteyerek yapmıştır. Bunun sebebi ise üst sınıfın toplumu yönetecek, yönlendirecek enstrümanlarının çokluğu ve onları iyi kullanıyor olmalarıdır. Marx'ın: "*Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır.*"²⁹ Bu çıkışının artık geçerli olmadığını düşünmekteyiz ve bunun için sebeplerimiz var: Kapitalistler proleterlere zincirlerinden başka şeylerde vermeye başladıkları için proletarya artık zincirlerini görmez olmuş kendini özgür hissetmesi sağlanmıştır.

Rand ile hemfikir olduğumuz (insan aklının hammaddeden üstün tutulması) konu tam olarak şudur: Kapitalizmin pratik geçerliliği, onun 'ulusal kaynakların tahsisini en iyi şekilde gerçekleştirdiği' şeklindeki kolektivist fikirde yatmamaktadır. İnsan 'ulusal bir kaynak' değildir, aklı da değildir; ve insan zekâsının yaratıcı gücü olmadıkça, hammaddeler sadece hammadde olarak kalacaktır. Bu düşünceler temel alınarak bir hareket başlatıldığında bunun sonucunu tahmin etmek hiçte zor değildir; dünyada tek devlet ve tek bir toplum. Bu durumda devletin varlığının ise sadece insanın yaratıcı aklının koruması olduğunu hiç sanmıyoruz. Bunun için gerekçelerimiz var: Dünyada tek devlet ve tek toplum kurmayı amaçlayan bir kartel zaten mevcut ve bunlar para baronlarıdır. Neredeyse bütün dünyadaki merkez bankaları (devlete ait değil özel kurumlardır), borsa, ticaret bu kartelin elindedir; istedikleri zaman ekonomik kriz çıkartabiliyor ve itaat etmeyenleri itaat altına alabiliyorlar ya da öldürüyorlar. Bu kartel rahatlıkla kendi kazançları için savaşlar çıkarabiliyor ve iki tarafa finansman, silah sağlayabiliyor. Mamafih birçok icraatları bulunmaktadır. Böyle bir tabloda şunu sorgulamamız gerekmiyor mu: Bu kartelin servetleri belki hiç çalışmasalar bile asırlarca kendilerine yetebilecekken daha fazla kazanç için mi bunları yapıyorlar? Biz bu durumun sadece para için olmadığını düşünüyor ve konumuz dışında kaldığı için konuyu burada sonlandırıyoruz. Rand, kapitalizmin ahlâki haklılığını şu şekilde savunmaktadır:

"Kapitalizmin insanın rasyonel doğasına uygun tek sistem olduğu, insanın insan olarak hayatta kalmasını koruduğu ve yönetim prensibinin adalet olduğu gerçeğinde yatmaktadır. İnsanoğlunun tarihindeki tüm sosyal sistemler içinde, objektif bir değerler teorisine dayanan tek sistem kapitalizmdir. Serbest piyasa objektif bir değerler teorisinin sosyal uygulamasını temsil eder."

²⁹ Marx, *Komünist Manifesto*, Ankara 2014, s.73.

Rand'ın bu alandaki düşünceleri çok daha derindir biz sadece bir kısmına değindik. Son olarak onun kapitalizmin başarısı olarak değerlendirdiği düşüncelerini aktaracağız:

"Kapitalizmin kendisinden önceki tüm ekonomik sistemlerden üstün olmasını sağlayan özel erdemi 'sosyal artığın' üretken kullanımı idi. Sosyal artığı yönetenler, piramitler ve katedraller yapmak yerine, gemilere, depolara, hammaddelere, üretilmiş mallara ve diğer maddi zenginliklere yatırım yapmayı seçtiler. Böylece sosyal artık daha büyük üretim kapasitesine dönüştürüldü."

Bu başarı Britannica 'da geçmektedir, Rand'de şunları ekler:

"Kapitalizmin kısa bir sürede başardığı muazzam ilerleme (yani insanın dünyadaki varoluş şartlarındaki önemli ilerleme) tarihe geçecek bir olaydır. Kapitalizm düşmanlarının her türlü propagandası onu gizleyemez, örtbas edemez veya göz ardı ettiremez. Fakat özel olarak vurgulanması gereken şey bu ilerlemenin, insanın feda edilmesi ile başarılmadığı gerçeğidir."

Rand'ın akıl ve kapitalizm düşüncelerini Descartes'ın şu sözü ile özetleyebiliriz: *"Akıllı olmak bir şey değil, mühim olan o akli yerinde kullanmaktır."* Çünkü aklını yerinde kullanan bir azınlığın bütün bu başarıları gerçekleştirebildiğini söylemektedir.³⁰

3.Emperyalizm

Sanayi ve ticaretteki gelişmeler sonucunda aşırı üretim gerçekleşmiştir. Bu aşırı üretim İngiltere'de 1870-1884 yılları arasında krize neden olmuştur. Mal üretimi ve sermaye birikimi bu ülkenin nüfusundan daha hızlı artış gerçekleştirmişti. ABD de ise demir yolunda çelik rayların döşenmesi faaliyeti 1873-1874 yıllarında aniden durduruldu. Bu olayın sebebi, ABD kapitalizmi ile İngiliz kapitalizminin rekabeti nedeniyle fiyat ve kâr marjlarının düşmesidir. Krize çareyi, sınırsız rekabet tehlikelerine karşı merkezi kontrolü arttırmakta buldular. ABD de 1870-1890 yılları arasında tröstleşme hareketleri artmıştı. Artan rekabet, risk ve düşen kârlar, kapitalistlerin emperyalistleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde kapitalizmin iki özelliği göze çarpmaktadır; tröstlerin sermaye ve sermaye malları ihracı ve sömürgeleştirmedir.³¹ Kapitalist bilginler, sömürgeciliği doğal kabul ederek, az gelişmiş ülkelere sağlayacağı sözde ilerlemeyle ilgilenmişlerdir. Bu durumun ne derece palavra olduğunu tarih bize, Amerika kıtasının yerlilerine yapılanlar ile Ortadoğu ülkelerinin uğradığı akıbet ve sair

³⁰ Daha fazla detay için Bkz.: Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?"; Rand'ın fikirlerine karşı liberter komünizmin fikirlerine ve hedeflerine bakılabilir.

³¹ Oğuz Bal, a.g.m., s.9.

vakalarla göstermektedir. Sömürgeciler kendilerini sürekli olarak ahlâki, manevi, siyasi ve toplumsal değerlerin aktarıcıları, koruyucuları olarak görmüş ve göstermeye çalışmışlardır; maalesef çoğunlukla bunu da başarmışlardır. Sömürgeciliğin asıl amacının merkez ülkeyi zenginleştirmek olduğu su götürmez bir gerçektir. Tarih bize göstermektedir ki, fiili sömürgeciliğin bitmiş olduğu bölgeler de sömürünün oluşturduğu ruh hali etkilerini devam ettirmiştir. Bugün dünyaya baktığımızda sömürgeci olan ülkeler dünyanın zengin ülkeleri, sömürülenler ise üçüncü dünya ülkesi olarak anılmaktadır. Bu durumu hangi ahlâki değer ya da yaratıcı akıl açıklayabilir, kapitalizmin ahlaki ve özgürlükçü bir sistem olduğunu ve bu gelişmişlik uğrunda insanların feda edilmediğini ileri süren savunucularına sormak gerekir. Kimin özgürlüğüdür, sömürgecinin sömürebilme özgürlüğü(!) müdür? Burada gönüllülük nerede yatmaktadır ! Bütün bu sömürgeci faaliyetler kapitalist buhranın ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Yatırım alanlarının büyütülmesi için dış pazarlar mücadelesine girişme, gelişmemiş bölgeleri paylaşma ve ayrıcalıklı pazarlara dönüştürme çabasıdır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ABD kapitalizmi iç pazarın yeterliğinden dolayı dış sömürgeciliğe İngiltere gibi açılmamıştı. İngiltere, ABD'nin aksine dış geliri, iç gelirinden fazlaydı. Sonuç olarak ABD ile İngiltere rekabetinde üstünlük ABD'ye geçmiştir.

Emperyalizm geçmişte olduğu gibi bugünde birçok toplumu sömürmeye, toplumları yok etmeye devam etmektedir. Sömürgecilikten, emperyalizm düzenin çıkışını sağlayan kapitalist sistemin kurucuları niteliğinde olan burjuvaziden başka memnun kalan var mıdır? Burjuvazinin yani yaratıcı aklın dünya tarihi boyunca görülmemiş derece geliştirdiğini iddia edenlerden başka memnun kalanlar var mıdır? Bu gelişmenin medeniyete çıkışını söyleyenler; medeniyetin Erich Fromm'un şu aforizması, "*İnsana benzeyen makineler ve makineye benzeyen insanlar yaratıyoruz.*" gibi bir şey olduğunu mu söylemektedirler...

SONUÇ

Kapitalizmin çıktığı dönemlerden XX. yüzyıla kadar olan sürecini ele almaya çalıştık. Bu süreçte bazı görüşlere katılmakla birlikte bazılarında da katılmamaktayız. Aslında bizim düşüncemiz genel olarak F. Braduel'in "*kapital'e evet, kapitalizm'e hayır*" sözüne katılmaktayız. Ancak o bu sözü kapitalizmin tarihin belli evresinde olmadığını vurgulamak için söylemiştir, biz ise bunu ekonomik olarak değerlendirerek söylemekteyiz. Sermayenin var olmasını reddetmemekteyiz ancak bunun azınlığın elinde olması ve çoğunluğu ezmesine karşı çıkmaktayız ve bunun ahlaki ve yaratıcı akla uygun olmadığını düşünüyoruz. Bu durum için liberter komünizmin savunucularının fikirlerini de paylaşmaktayız, onlar aslında insanı mutlu eden şeyin temelinde para kazanmanın ve sermaye oluşturmanın olmadığını iddia etmektedirler. Bunu da, insanların karşılıksız yaptıkları işlerin

varlığından ki bu hiçte azımsanmayacak derecede çok olmasından bahsederek yapmaktadırlar. İnsanları mutlu eden şeyin aslında başka insanlara yardım etmenin ve paylaşımında bulunmanın olduğunu söylemektedirler, bizde onlarla aynı düşünceyi taşımaktayız. Benjamin Franklin'inde dediği gibi: *"Para hiçbir zaman insanı mutlu etmemiştir ve etmeyecektir. İnsan ne kadar çok para kazanırsa, o kadar fazlasını isteyecektir."* Kapitalizmin gelişmeye katkı sağladığını da reddetmemekteyiz, bu bariz şekilde bellidir. Günümüzde bile ülkelerin durumlarına bakarak bunu görmek mümkündür, ancak bunun sömürgecilğe dönüşmesi ve sınıflar oluşturmaya karşı olduğumuzu ve olunması gerektiğini düşünmekteyiz. Nüfusun %1'inin dünya zenginliklerinin %40'ına sahip olduğu, her gün 34.000 çocuğun yoksulluk ve önlenebilir hastalıklardan öldüğü ve nüfusun %50'sinin günde 2 dolardan az kazandığı bir dünyada, bir nokta çok açıktır: Kapitalizmin yol açıkları asla savunulamaz. Kapitalizm ekonomik sömürüyü kısmi rezerv (Bugünkü bankacılıktaki yoktan para var etmenin yani müşterilere kredi vermek suretiyle sanal olarak havadan para yaratmanın adıdır.) ve faiz ile yapmaktadır. Anlaşılmaz ekonomi terimleriyle, karmaşık bir ekonomik sistemle sömürüyü gizlemektedir. İnsanlar ise bu karmaşa karşısında sömürüyü ya anlamamakta ya da peşine düşmemektedir. Aslında sömürü basit ve nettir, ancak bunu maskeleyen iyi başarabiliyorlar. Ayrıca Kapitalizm, şuanda gelişmenin önünde engel de oluşturmaktadır, bunu yapmasının sebebi zarar etme korkusudur. Misal olarak elektrik enerjisi çok gelişmiş durumdayken araçların hala benzin ile kullanılmasıdır, bu durumdan menfaati olduğu için diğerinin önünü kesmektedir. Buna benzer birçok misal verilebilir.

Marx'ın ve komünistlerin iddia ettikleri düzenin yani komünizmin uygulanabilir olduğunu düşünmemekteyiz. Sosyalizminden bahsetmiyoruz onun radikal boyutu olan komünizmi değerlendiriyoruz. Çünkü Marx, tarihsel materyalizmde alt yapının, üst yapıyı belirlediğini söyler, bu bağlamda: İlkel komünizm: Kabile topluluklarının birlikte yaşayışından; Köleci toplum: Kabileler gelişerek şehir devletlerini oluşturur, aristokrasinin doğuşu; Feodalizm: Aristokrasi iktidarı, tüccarlar kapitalistlere evrilir; Kapitalizm: İktidarda kapitalistler vardır, üretim emeğini kiralamak durumundaki proletarya tarafından gerçekleştirilir; Sosyalizm: Sınıf bilinci kazanan işçiler devrimle iktidarı alır ve üretim araçlarını kamulaştırır; Komünizm: Sınıfsız ve devletsiz toplum, tüm dünyada sosyalist iktidarların başa gelmesi sonucu oluşur. Marx bu sosyo-ekonomik çelişkilerin kendisini bu toplumsal yapılar şeklinde gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceğini öngörür. Bu yüzden tarih bir sınıflar çatışmasıdır, demektir. Sosyalizmden komünizme geçiş aşamasının da devletin varlığının ortadan kaldırılmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir, biz buna katılmamaktayız. Çünkü tarihte bir uygulanmış örneğini de görmemekteyiz. Sosyalistler, kapitalizmi kendi

devrimleriyle ele geçirmeyi ki bu süreçte sosyalistlerin, kapitalist davranışların bazılarını gerçekleştirebileceğini söylemektedirler daha sonra sisteme hakim olduklarında devleti kaldırarak komünizme geçilmesini hedeflemektedirler. Tarih bize bunun pek mümkün olmadığını göstermektedir; çünkü bu aşamada sosyalistlerden gücü eline geçirenler kapitalistleşmeye başlamışlardır. Aslında kapitalizmin bir ara çıkmaza girdiğini, devrilme aşamasına geldiğini fakat kapitalist politikanın değişmesiyle ki buna "Keynesyen Ekonomi Politikaları" denilmektedir, tekrar bir toparlanma yaşadığını görmekteyiz. Daha sonra bu politikanın da çıkmaza girmesiyle farklı politikalarla devamlılığını sürdürdüğünü görüyoruz. Kapitalizm, yok olur mu, bunu tahmin etmek pek mümkün değildir, tıpkı komünist bir düzenin gelip gelmeyeceğinde olduğu gibi. Bu konular XX. yüzyıla ait olduğu için konumuzun dışında kalmaktaydı, bu sebeple makalemizde değinmedik. Son olarak, para baronlarıyla birlikte kapitalizm ulusları yok etmiştir; artık uluslar değil uluslardan çok daha güçlü ve zengin şirketler var. Artık dünyada 'şirketokrasi' hakim olan sistemdir ve bununla birlikte paraizm hayatın merkezini oluşturmaktadır. Kapitalizm, sosyalizm, komünizm, nasyonalizm veya İslam, Hıristiyanlık ve sair, hiçbirinin değeri, yeri yoktur; sadece 'paraizm' insanların hayatlarını ve toplumları şekillendirmektedir. Bunu anlamak zor değildir, çoğunlukta olan kitle kârını düşünmediği hiçbir işe adım atmamaktadır. Ve siz, eğer bu düzene itiraz edecek olursanız, terörist ilan edilirsiniz.

KAYNAKÇA

- BAL, Oğuz, "Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam", Kocaeli Üniversitesi IJOPEC Konferans Bildirisi, Kocaeli 2011.
- BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1989.
- BRAUDEL, Fernand, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2015.
- DICKENS, Charles, *İki Şehrin Hikayesi*, çev. Esen Rüzgar, Alrı Yayıncılık, Ankara 2012.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara 1999.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich, *Komünist Manifesto*, çev. İlhan Erman, İlkeriş Yayınları, Ankara 2014.
- MARX, Karl, *Karl Marx & Das Kapital*, Haz. Fulya Saatçioğlu ve Murat Ukray, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- RAND, Ayn, "Kapitalizm Nedir?".
- RAND, Ayn, "Hükümetin Doğası".
- SMITH, Adam, *Milletlerin Zenginliği*, çev. Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- SIEYES, Emmanuel-Joseph, *Üçüncü Sınıf Nedir?*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2005.
- WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Mehmet Ökten, Tutku Yayınevi, Ankara 2014.